

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук

Новальської Тетяни Василівни

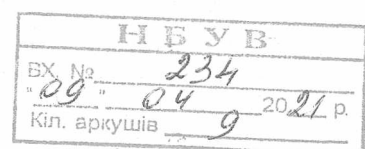
на дисертацію Шаповала Андрія Івановича

**«Володимир Миколайович Перетц (1870–1935) як вчений-
українознавець, археограф, бібліограф, бібліофіл
та дослідник рукописних і книжкових пам'яток»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю – 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство (27 – соціальні комунікації)

Актуальність теми дослідження. Наприкінці XIX – початку XX ст. в Україні проходило формування таких наукових дисциплін як археографія, бібліографія, кодикологія, книгознавство, українознавство, а в 1920-ті роки відбувався їх стрімкий розвиток. Серед українських учених, які внесли вагомий внесок у становлення цих наук чільне місце належить Володимирі Миколайовичу Перетцу. Однак досі в історіографії була відсутня праця, де б комплексно висвітлювалися досягнення і доробок вченого в українській науці, тому дисертаційна робота А. І. Шаповала, присвячене дослідженню діяльності та здобутків В. М. Перетца як вченого-українознавця, археографа, бібліографа, бібліофіла та дослідника рукописних і книжкових пам'яток є актуальним і своєчасним.

Відповідно до теми дисертації автором сформульована мета роботи, яка полягає у комплексній реконструкції наукової, науково-організаційної, педагогічної та науково-громадської діяльності В. М. Перетца в українському науково-освітньому просторі, визначення внеску вченого у розвиток українознавства, археографії, бібліографії та дослідження рукописної і книжкової спадщини наприкінці XIX – у першій третині XX ст. (с. 28).

Органічно до теми і мети роботи сформульовані дослідницькі завдання дисертації, об'єкт і предмет дослідження, окреслені хронологічні та територіальні межі роботи.

Дисертація виконана в рамках науково-дослідних відомчих тем Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: «Історія Національної академії наук України в документах» (2015–2017, державний реєстраційний номер 0114U007035); «Документно-інформаційні ресурси архівної спадщини української академічної науки: історія і сучасність» (2018–2020, державний реєстраційний номер 0118U001134).

Високий науковий рівень достовірності і обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів дисертації А. І. Шаповала забезпечує методологічно правильне застосування комплексу наукових підходів і методів: порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, системно-структурного, біографічного, просопографічного, джерелознавчого тощо. Опора автора на провідні наукові ідеї попередників, достатня джерельна база дослідження, глибина аналізу та узагальнення результатів дисертації вигідно вирізняють її, забезпечуючи високий рівень наукової вірогідності одержаних особисто автором висновків і рекомендацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексне дослідження багатогранної діяльності В. М. Перетца на всіх етапах його життєвого шляху та визначено внесок ученого в становлення та розвиток української науки наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст. Розкрита провідна роль В. М. Перетца як видатного вченого та педагога в національній інтелектуальній історії, показано його вплив на розвиток наукового, освітянського та культурного життя означеного періоду. Дисертантом досліджено значний внесок В. М. Перетца у становлення та розвиток в Україні таких спеціальних історико-філологічних дисциплін як кодикологія, історичне книгознавство, археографія та бібліографія, показана першість вченого у розробці та використанні уніфікованої методології дослідження рукописних і книжкових пам'яток, організації широкої

археографічної та бібліографічної роботи з їхнього виявлення та вивчення, розкриті зусилля науковця, спрямовані на публікацію національних рукописної та книжкової спадщини.

Практичне значення представленого дослідження полягає у можливості використання теоретичних висновків роботи та фактичного матеріалу дисертації при підготовці узагальнюючих праць з історії науки, культури і освіти України, укладанні підручників, навчальних посібників, лекційних курсів, навчальних програм, науково-довідкових, енциклопедичних видань з історії України, археографії, книгознавства, бібліографії, філології, культурології.

Структура і зміст дисертації викладені логічно та відповідають меті й завданням дослідження, що складається зі вступу, 6 розділів з висновками, загального висновку, списку використаних джерел і додатків.

Обсяг дисертаційної роботи є 595 сторінок, основний текст становить 400 сторінок, список використаних джерел містить 1473 позиції (архівних джерел 738 позицій, друкованих – 613, електронних – 22). Таким чином, оформлення дисертаційної праці відповідає встановленим вимогам.

Аналіз змісту дисертаційної роботи. Представлена дисертація є ґрунтовним, оригінальним і завершеним дослідженням, результати якого вичерпно представлені у розділах роботи.

Перший розділ дисертації «Історіографія проблеми та джерельна база дослідження» (с. 35–72) присвячений аналізу літератури та джерел з теми. Дисертантом запропонована логічно обґрунтована періодизація історіографії з проблеми, проаналізовані та систематизовані праці про В. М. Перетца як українських вчених, у тому числі й науковців-емігрантів, так і російських дослідників, та зроблено висновок про актуальність підготовки комплексного дослідження про В. М. Перетца. Здобувачем представлена велика джерельна база дослідження, особливістю якої є широке використання джерел особового походження, зокрема, епістолярних документів і спогадів, що уможливило висвітлення інтелектуальної історії вченого на українському

науково-культурному полі з урахуванням його внутрішніх світоглядних і наукових пріоритетів, мотиваційної парадигми, а також стосунків науковця з представниками української наукової спільноти.

У другому розділі **«Методологічні засади дослідження»** (с. 73–90) автором сформульовано теоретико-методологічні засади роботи, в основі яких лежить системне та плюралістичне використання як загальноісторичних, так і спеціальних та міждисциплінарних методів, що є доцільним при підготовці комплексного дослідження. Доречним при дослідженні персональної наукової біографії В. М. Перетца стало застосування біографічного, соціально-психологічного та просопографічного методів. Визначення взаємозалежності між вченим та науковим співтовариством і національною інтелектуальною елітою обумовило використання порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного та системно-структурного методів дослідження. Відображення ж багатогранної діяльності В. М. Перетца на базі широкого комплексу архівних і бібліографічних джерел потребувало застосування джерелознавчого, архівознавчого, бібліографічного, археографічного та книгознавчого методів.

У третьому розділі **«Становлення В. М. Перетца як вченого-українознавця та дослідника рукописних книг і пам'яток давньої української літератури (90-ті роки XIX – початок XX ст.)»** (с. 91–124) досліджено співпрацю В. М. Перетца з українськими вченими на рубежі XIX–XX ст. і показано домінуючий вплив останніх на формування його наукових українознавчих інтересів. Українські вчені замітили перші наукові успіхи та педагогічний талант В. М. Перетца, надали йому допомогу в дослідженні українських рукописних і книжкових пам'яток та обрали професором Університету св. Володимира. У дисертації А. І. Шаповал звернув увагу й на те, що В. М. Перетц вже у перші роки наукової роботи проводив археографічну діяльність з виявлення та публікації українських рукописних і книжкових пам'яток, та проявляв інтерес до питань книгознавства, активно виступав у книгознавчих і бібліографічних

часописах. І саме зацікавленість українською книгою, українськими науковими виданнями, як показав здобувач, стало одним із чинників налагодження його співпраці з українськими вченими (с. 105–108).

Четвертий розділ дисертації **«Наукова, педагогічна та науково-громадська діяльність В. М. Перетца в Києві та його внесок у розвиток українознавчих досліджень (1903–1914)»** (с. 125–198) присвячений аналізу київського періоду діяльності В. М. Перетца. Автор розкрив небуденні зусилля вченого, спрямовані на українізацію навчального процесу, його намагання залучити до викладання у навчальних закладах видатних українських вчених. Дисертант висвітлив діяльність вченого щодо формування та організації роботи бібліотек навчальних закладів. У роботі справедливо наголошено, що у перші десятиліття ХХ віку В. М. Перетц був одним із лідерів українських вчених, які боролися за відродження і розвиток української освіти і науки (с. 142).

У дисертації проаналізовано досягнення В. М. Перетца в галузі джерелознавства та археографії, відображено його здобутки з дослідження рукописних і книжкових пам'яток у бібліотеках Києва, Львова і Кракова. Автор звернув увагу на те, що В. М. Перетц першим із вітчизняних вчених визначив завдання археографічного і текстологічного аналізу рукописних пам'яток та розробив і запровадив правила уніфікованого археографічного опису рукописів і стародруків. У роботі розкрита археографічна діяльність В. М. Перетца та його учнів по Семінарію російської філології з опису рукописів і стародруків у багатьох бібліотеках, архівах і музеях України та поза її межами за методикою, розробленою вченим, що, як зазначено в дисертації, стало визначним внеском у розвиток національної археографії (с. 161–162).

Вперше дисертантом всебічно досліджена діяльність В. М. Перетца як дійсного члена НТШ у Львові та УНТ в Києві (с. 162–197), в рамках яких вчений проводив широку українознавчу, археографічну та бібліографічну роботу, дослідив і здійснив публікацію значного масиву пам'яток давньої

української літератури. Здобувачем висвітлені зусилля В. М. Перетца з підняття авторитету українських наукових товариств і консолідації української наукової спільноти.

У п'ятому розділі **«Роль В. М. Перетца у створенні Всеукраїнській академії наук та участь вченого в її діяльності (1918–1933)»** (с. 199–291) автором проаналізовано українознавчу, археографічну та бібліографічну роботу В. М. Перетца в рамках діяльності ВУАН. У дисертації досліджено участь вченого у творенні ВУАН, його роль у заснуванні та організації діяльності Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Ленінграді, Комісії давнього українського письменства, співпрацю з Археографічною комісією ВУАН. Показано, що В. М. Перетц протягом 1920-х – на початку 1930-х рр. у бібліотеках, музеях і архівах багатьох міст України, Росії та Білорусі проводив широку джерелознавчу та археографічну діяльність з виявлення та опису українських рукописних і книжкових пам'яток за сучасною на той час методикою, працював над складанням систематичної бібліографії українського давнього письменства. У роботі зазначено, що вченого цікавили питаннями історичного книгознавства, він взяв участь у розробці методики зі складання реєстрів і проведення описів українських стародруків, співпрацював з Українським науковим інститутом книгознавства і проводив роботу з популяризації його діяльності, очолював Українське бібліологічне товариство та сприяв розвитку бібліофілії, формуванню бібліотечних фондів українських наукових установ. Здобувач констатував, що в рамках діяльності Комісії давнього українського письменства ВУАН В. М. Перетцем були розроблені правила видання пам'яток давнього письменства і здійснено під його керівництвом публікацію низки видатних творів давнього українського письменства.

У шостому розділі **«Організатор українознавчих досліджень в Росії (1915 – початок 1930-х років)»** (с. 292–390) дисертант дослідив діяльність В. М. Перетца з організації та проведення українознавчих, археографічних досліджень та бібліографічної роботи в наукових установах Росії. Як

наголосив автор, джерелознавча та археографічна діяльність В. М. Перетца в Росії була спрямована на виявлення, облік та збереження українських літературних та історико-культурних пам'яток. У бібліотеках, архівах і музеях російських міст учений виявив і описав великий масив рукописів українського походження, на які ним була складена картотека. Під його керівництвом в комісіях АН СРСР активно проводилася робота зі складання толкової бібліографії давньоруської літератури та бібліографії наукових праць і видань, що були присвячені пам'яткам давньоруської літератури. Здобувач переконливо довів, що українознавчі дослідження В. М. Перетца розглядав як невід'ємну складову європейських славістичних досліджень.

Важливим є й дослідження дисертантом процесів переслідування, арешту, слідства та реабілітації В. М. Перетца. Однією з причин репресій щодо вченого, як зазначив автор, стала його активна українознавча діяльність, однак арешт і заслання В. М. Перетца були проведені в рамках сфабрикованої справи «Російської національної партії», спрямованої проти невідконтрольних владі вчених. За даними дослідження, активну участь в політичній і науковій реабілітації В. М. Перетца взяли українські вчені, а нині в Україні вивчаються і розвиваються традиції його наукової школи (с. 354–390).

В основних **висновках** підсумовані отримані в дисертаційній роботі наукові результати, які підтверджують розв'язання дисертантом поставленої проблеми.

Цінними також є підготовлені здобувачем додатки дисертаційного дослідження, у яких представлено хроніку участі В. М. Перетца в українському науковому житті, вперше складено список наукових доповідей вченого, виголошених в українських наукових установах і товариствах, та бібліографію публікацій В. М. Перетца в сфері україніки, що містить 266 позицій за 1892–1962 рр.

Повнота викладення основних положень дисертації в опублікованих працях. Публікації здобувача повною мірою відображають основні

положення і результати дисертаційної роботи, які оприлюднено у монографії та двадцяти трьох статтях, що опубліковані у фахових виданнях України і закордонному науковому журналі, у тому числі тринадцять публікацій у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, а також восьми статтях, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій, та двох додаткових публікаціях. Науковий доробок дисертанта з теми складає тридцять чотири наукові праці, які відповідають вимогам щодо публікації та апробації матеріалів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату повністю розкриває дослідження і відповідає основним положенням дисертаційної роботи.

Дисертація написана грамотною, науковою мовою. Робота відповідає обраній спеціальності та рівню докторської кваліфікаційної праці.

Дисертаційне дослідження виконано на високому науковому рівні, водночас є окремі питання, які, на нашу думку, вимагають уточнення:

1. У дисертаційному дослідженні звертається увага на те, що В. М. Перетц був прибічником збереження рукописних і книжкових пам'яток в установах, які здатні створити найкращі умови для їх вивчення читачами і дослідниками (с. 252, 398). Наприклад, вказується, що вчений вважав, що рукописи повинні зберігатися у Всенародній бібліотеці України, де вони найдоступніші для наукових занять (с. 242). Можливо В. М. Перетц мав цілісну концепцію щодо діяльності наукових бібліотек по відношенню до читачів і дослідників, яку варто було б зазначити у дисертації.

2. Як неодноразово вказується автором, В. М. Перетц виступав за проведення роботи зі складання наукової бібліографії давнього українського письменства та створення опису українських рукописів і бібліографічного реєстру українських стародруків, активно організовував і проводив відповідну роботу (с. 220, 233, 237, 275, 281, 338). Вважаємо, було б доцільним вказати в дисертації кінцеві результати діяльності В. М. Перетца зі складання бібліографії давнього українського письменства.

3. Одним із вагомих результатів представленої дисертації є складена здобувачем «Бібліографія публікацій В. М. Перетца у сфері україніки» (с. 565–595). Проте виникає питання, за якими критеріями було підготовлено представлену бібліографію праць вченого в галузі українознавства та наскільки вона є повною?

Втім, висловлені зауваження й побажання не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Актуальність обраної теми роботи, повнота викладу, новизна результатів, їх теоретична та практична значущість, ступінь обґрунтованості основних положень і висновків дозволяють стверджувати, що дисертаційне дослідження «Володимир Миколайович Перетц (1870–1935) як вчений-українознавець, археограф, бібліограф, бібліофіл та дослідник рукописних і книжкових пам'яток» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 р. № 283), а її автор, – Шаповал Андрій Іванович, – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю – 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (27 – соціальні комунікації).

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

завідувачка кафедри інформаційних технологій

Київського національного університету

культури і мистецтв

Т. В. Новальська